

Module 7

Concept Markt

Docentenhandleiding

Experimenteel lesprogramma nieuwe economie

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2010© Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Het auteursrecht op de modules voor Economie berust bij SLO.

Voor deze module geldt een Creative Commons Naamsvermelding-Niet-Commercieel-Gelijk delen 3.0 Nederland licentie (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/nl/>) Aangepaste versies van deze modules mogen alleen verspreid worden indien in het colofon vermeld wordt dat het een aangepaste versie betreft, onder vermelding van de naam van de auteur van de wijzingen. Gebruiker mag geen wijziging aanbrengen in de auteursrechtvermelding.

SLO en door SLO ingehuurde auteurs hebben bij de ontwikkeling van de modules gebruik gemaakt van materiaal van derden. Bij het verkrijgen van toestemming, het achterhalen en voldoen van de rechten op teksten, illustraties, enz. is de grootst mogelijke zorgvuldigheid betracht. Mochten er desondanks personen of instanties zijn die rechten menen te kunnen doen gelden op tekstgedeeltes, illustraties, enz. van een module, dan worden zij verzocht zich in verbinding te stellen met SLO.

De modules zijn met zorg samengesteld en getest. SLO aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor onjuistheden en/of onvolledigheden in de module. Ook aanvaardt SLO geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade, voortkomend uit (het gebruik van) deze module.

Informatie

SLO, VO tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 421

Internet: www.economie.slo.nl

Geachte gebruiker

U heeft zojuist een bestand geopend met experimenteel lesmateriaal dat is gebruikt in de pilot voor het nieuwe economieprogramma. Dit lesmateriaal kunt u naast uw lesmethode gebruiken om opgaven (of series van opgaven) in te zetten of bijvoorbeeld als toetsmateriaal te gebruiken. Dit materiaal is "in ontwikkeling", dat wil zeggen dat hier aan wordt gewerkt zodat we onze leerlingen beter kunnen bedienen en/of de mogelijkheden van ons programma optimaler kunnen benutten. Wij stellen het dan ook zeer op prijs indien u uw ervaringen met ons zou willen delen. Verbeteringen, aanvullingen, onvolkomenheden, noem maar op. U doet ons en uw collega's in het land hier een groot plezier mee. Vanzelfsprekend stellen wij het ook zeer op prijs indien u ons uw ideeën, toetsen, PTA's, experimenten etc. laat zien.

Op de website <http://economie.slo.nl> treft u meer informatie

Inhoud

- 1. Algemeen**
- 2. Opdrachten**
- 3. De eindtermen**
- 4. Experimenten**
- 5. Contextopdracht**
- 6. Bijlage kostencurven**

1. Algemeen

In deze module zijn verschillende wijzigingen aangebracht. Een aantal opdrachten is vervangen of aangepast en de grafieken zijn duidelijker afgebeeld. Teksten zijn waar nodig verbeterd.

De belangrijkste wijziging is het toevoegen van een contextopdracht over de zeldzame aardmetalen. Hierbij is gebruik gemaakt van het effect van verschuivende vraag- en aanbodlijnen op prijs- en productieniveau, zoals dat in deze module wordt geanalyseerd. Het feit dat de markt voor zeldzame aardmetalen niet een groot aantal aanbieders kent en dus niet voldoet aan de eis van de volledige mededinging is in dit specifieke geval geen belemmering om deze marktform als achtergrond voor de analyse te nemen.

In een aparte bijlage is als extra de afleiding van verschillende kostencurven onder verschillende veronderstellingen opgenomen.

Vragen over of reacties, commentaren, kritiek op de vernieuwde module graag naar: bos.d@hetnet.nl

2. De inhoud

Opbouw module 7

Par. 1 is het VM (volledig vrije mededinging) experiment van Hinloopen. Op basis hiervan worden grafisch de vraag- en aanbodlijn afgeleid. Ook wordt vastgesteld wat de evenwichtssituatie is. Aan de hand hiervan kan uitgelegd worden welke voordelen er zijn als de evenwichtsprijs bij iedereen bekend is ten opzichte van de situatie bij een ondoorzichtige markt. Hier kan het ruilvoordeel voor consumenten en producenten al zichtbaar worden.

Het kan zijn dat dit experiment al eerder is uitgevoerd, maar in de beschrijving van het experiment van Hinloopen en Soetevent staan er flink wat variaties. Verder zijn in het boek van [Bergstrom en Miller](#) tal van varianten beschreven. Indien gewenst, graag even een mail sturen naar mij e.welp@slo.nl, maak ik een kopie.

Par. 2 gaat in op de betekenis van het marktevenwicht voor de afzetmogelijkheden voor de individuele ondernemer op die markt.

Par. 3 bestaat uit uitleg van de kostenkant en de opbrengstenkant van de markt. Hier zal weinig toegevoegd worden aan de bestaande literatuur. Met name het verschil in constante en variabele kosten komt in concrete situaties aan de orde. Daarnaast worden gemiddelde en marginale kosten onderscheiden. Aan de hand van opdrachten wordt de marginale analyse geïntroduceerd.

In par. 4 komt eerst het verband tussen de variabele productiefactor en de (fysieke) productie aan de orde. Vervolgens worden hieruit progressief en degressief stijgende totale variabele kosten afgeleid. Daarna spelen de totale, gemiddelde en marginale opbrengsten een rol. De confrontatie van opbrengsten en kosten geeft dan inzicht in de ontwikkeling van de winst.

In par. 5 wordt de aanbodcurve afgeleid en wordt nagegaan onder welke voorwaarden dit mogelijk is.

Op de elo staat onder het kopje : materiaal uitgevers/Leuven/marktvormen een worddocument waarin deze materie dieper is uitgewerkt. Dit materiaal is vrij te gebruiken.

In par. 6 wordt ingegaan op het bestaan van het consumenten- en producentensurplus. Aan de hand van de paardenmarkt van Von Böhm-Bawerk wordt opnieuw ingegaan op ruilverdelingen. Deze zijn maximaal in het marktevenwicht en kunnen worden verdeeld in consumenten- en producentensurplus. Met een aantal grafieken wordt dit verder toegelicht. De betekenis wordt in een voorbeeld van een veiling behandeld

In par. 7 wordt afgesloten met de contextopdracht.

In latere modules zullen de verschillende markt vormen verder worden uitgewerkt.

Tenslotte: Er is in een eerder nogal wat materiaal gesneuveld. Dit materiaal hebben we niet in een bijlage willen voegen *maar als apart kopje*. Wellicht kan het nog zijn weg naar de werkvloer vinden, al dan niet in aangepaste vorm.

2. Opdrachten

De opdrachten 4 en 6 zijn vervangen. In opdracht 6 is de producent van paraplu's vervangen door een aardbeienteler omdat in het laatste geval eerder sprake is van een markt met volledige mededinging. Opdracht 14 (Shakira in de Arena) is verplaatst naar een latere module.

3 De Eindtermen (die in deze module worden behandeld)

Vraag en aanbod

De kandidaat kan in contexten:

- met voorbeelden uitleggen op welke wijze consumenten een maximaal verschil nastreven tussen de te betalen prijs en de betalingsbereidheid (de prijs die de consument maximaal bereid is te betalen) en dit grafisch onderbouwen;
- aantonen dat marktevenwicht (prijs en hoeveelheid) ontstaat als vraag en aanbod aan elkaar gelijk zijn en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- uitleggen dat de omzet wordt verkregen door de prijs te vermenigvuldigen met de hoeveelheid en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- voorbeelden geven van factoren waardoor de vraag- en aanbodcurven kunnen veranderen en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- voorbeelden geven van vaste en variabele kosten en verklaren dat een producent winst maakt als de opbrengsten hoger zijn dan de kosten en dit zowel grafisch als rekenkundig onderbouwen;
- verklaren dat de totale winst maximaal is indien de marginale kosten en de marginale opbrengsten aan elkaar gelijk zijn en dit grafisch onderbouwen;
- toelichten dat uitbreiding van productie winstgevend/verliesgevend is voor een producent wanneer de marginale kosten lager/hoger zijn dan de marginale opbrengsten en dit grafisch onderbouwen

Marktstructuur

De kandidaat kan in contexten:

- aantonen op welke wijze producenten streven naar maximale winst in een situatie van volkomen concurrentie en dit grafisch onderbouwen;

Welvaart en economische politiek

De kandidaat kan in contexten:

- met voorbeelden uitleggen op welke wijze consumenten en producenten streven naar een maximaal consumentensurplus respectievelijk producentensurplus (het verschil tussen de ontvangen prijs en de minimale prijs waartegen men het goed wil aanbieden) en dit grafisch onderbouwen;

In module 7 ligt de extra mogelijkheid om in verschillende contexten en met behulp van progressief, proportioneel en degressief toenemende totale variabele kosten (zie de bijlage over de kostencurven) inzicht te verschaffen in de marginale analyse.

Mankiw: Rational people think at the margin.

Verder wordt het onderwerp surplus in een later stadium in allerlei varianten aangeboden. Dit is een eerste introductie.

In deze module wordt vooral gewerkt met de marginale analyse die gebruik maakt van mo en mk . Het pure uitrekenen van een Q komt niet expliciet aan bod. Het gevaar bestaat dat dit teveel uitmondt in rekenarij. Wij laten deze keuze over aan docent. Wel willen wij graag het volgende citaat aanhalen:

Decisions in life are rarely black and white but usually involve shades of gray. When it's time for dinner, the decision you face is not between fasting or eating like a pig, but whether to take that extra spoonful of mashed potatoes. When exams roll around, your decision is not between blowing them off or studying 24 hours a day, but whether to spend an extra hour reviewing your notes instead of watching TV. Economists use the term **marginal changes** to describe small incremental adjustments to an existing plan of action. Keep in mind that "margin" means "edge," so marginal changes are adjustments around the edges of what you are doing.

As another example, consider an airline deciding how much to charge passengers who fly standby. Suppose that flying a 200-seat plane across the country costs the airline \$100,000. In this case, the average cost of each seat is $\$100,000/200$, which is \$500. One might be tempted to conclude that the airline should never sell a ticket for less than \$500. In fact, however, the airline can raise its profits by thinking at the margin. Imagine that a plane is about to take off with ten empty seats, and a standby passenger is waiting at the gate willing to pay \$300 for a seat. Should the airline sell it to him? Of course it should. If the plane has empty seats, the cost of adding one more passenger is minuscule. Although the average cost of flying a passenger is \$500, the marginal cost is merely the cost of the bag of peanuts and can of soda that the extra passenger will consume. As long as the standby passenger pays more than the marginal cost, selling him a ticket is profitable. As these examples show, individuals and firms can make better decisions by thinking at the margin. A rational decisionmaker takes an action if and only if the marginal benefit of the action exceeds the marginal cost.

4. Experimenten

In deze module kunnen, behalve het experiment over volledige mededinging, ook de volgende experimenten worden gebruikt:

Het ultimatumspel:

Het laat op een eenvoudige manier zien hoe de verdeling van het surplus tot stand komt. Deelt een ander zich een te groot deel van het surplus toe, dan zal dit niet worden geaccepteerd. Rechtvaardigheid en eerlijkheid komen om de hoek.

"Kaartjes sorteren"

Een Engelse collega heeft dit experiment gefilmd en toegelicht.

5. De contextopdracht

In een speciale contextopdracht wordt de actuele situatie rond de zeldzame aardmetalen en de rol die China als grootste producent daarbij speelt, geanalyseerd met behulp van de inzichten die in deze module zijn opgedaan.

6. Afleiding kostencurven

Ook aan de vorige versie van module 7 was er een power point presentatie toegevoegd, waarin uitvoerig werd ingegaan op (1) de relatie tussen het verloop van een productcurve en het verloop van de tvk-curve en (2) het verband tussen het verloop van de tvk-curve en het verloop van de gvk- en mk-curve.

Misschien wat technisch, maar wel inzichtelijk. Het meedoen van leerlingen aan dit soort exercities kan punten opleveren die samen de studielast voor de keuzeonderwerpen bepalen.